

асистент кафедри
прикладної лінгвістики
Національного університету
«Львівська політехніка»

ЗАПОВІТ: ЗНАЧЕННЯ ТА ЕТИМОЛОГІЯ ТЕРМІНА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Етимологічний аналіз термінів у різних галузях знань нерідко дозволяє розкрити динаміку розвитку того чи іншого поняття, яке набуває термінологічного статусу, і чіткіше зрозуміти процес термінотворення. Заповіт як правовий документ спадкового права відіграє важливу роль у житті сучасного суспільства. Він регламентує відносини передачі майна від заповідача до спадкоємця(ців). Походження назви документа, який є особистим розпорядженням фізичної особи на випадок смерті, та період впровадження цієї назви у юридичний дискурс не мають однозначного тлумачення. Вчені розглядають головню дві теорії: 1) історичну та 2) семантичну. До першої переважно апелюють історики, а друга є предметом дослідження мовознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення та етимологію терміна *Last Will and Testament* досліджено у праці С. Ферланда «Що означає заповіт». Фрагментарно цю тематику простежено в статті американця К. Снедона та в істориків Д. Гума та Ф. Галідея. Матеріалом для аналізу вживання досліджуваного терміна в англійській мові можуть слугувати акти, прийняті англійським парламентом (*Statute of Westminster, 1285; Statute of Wills, 1540; The Statute of Frauds, 1677; The Wills Act, 1837* та акти, які були прийняті пізніше і головню опираються на акт 1837 року), а також словникові статті [1; 2; 3; 4; 6; 7]. В українській мові досліджено лише історичні аспекти питання (головню у працях І. Суровцевої, О. Вінниченко, Я. Кочеркевич та О. Тригуба).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідити етимологію та семантичну структуру термінів, що вживаються в мові права для позначення документа, який виражає останню волю заповідача, в українській та англійській мовах. Для досягнення мети слід вирішити такі завдання: 1) розглянути етимологію походження термінів *will* та *testament* в англійській мові; 2) визначити значення додатку *last* у назві заповіту; 3) проаналізувати етимологію терміна заповіт в українській мові; 4) зробити зіставний аналіз досліджуваного терміна в англійській та українській мовах.

Предметом дослідження є особливості формування семантики термінів на позначення останньої волі заповідача в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналіз англійських заповітів показує, що сьогодні вони мають офіційну назву *Last Will and Testament*. Існує дві теорії виникнення цієї назви. Перша теорія наголошує на значеннях слів *will* та *testament*. Назву почали використовувати в 16 столітті [5, с. 694]. *Will* використовували для заповідання нерухомого майна, тоді як *testament* – до особистого майна [5, с. 694; 4]. Інша теорія наголошує на семантиці походження слів та зазначає, що ці слова є синонімами. *Will* походить із староанглійської *will, willa* та означає «хід думок (*mind*), рішення/рішучість (*determination*), намір (*purpose*), волевиявлення (*desire*), бажання (*wish*), прохання (*request*), радість/втіха (*joy*), захоплення (*delight*)», а *testament* є його латинським синонімом *testamentum*, який означав «останню волю, оприлюднення заповіту (*last will, publication of a will*)» [7]. *Will* у значенні документа, який виражав волю особи щодо передачі майна після смерті, вперше зафіксовано в кінці 14 століття, тоді як *testament* у тому ж значенні вперше датовано 13 століттям [там само]. Варто зазначити, що в християнській традиції латинський термін *testamentum* у значенні договору та заповіту використовували паралельно [8, с. 222]. Термін *testamentum* зафіксовано не лише як термін права. Він також вживається в теологічних текстах як Божа настанова та частини Біблії (*Old Testament* та *New Testament*) [2; 3].

К. Ферланд називає першу теорію «історичною» і зазначає, що тепер не зосереджують уваги на різниці в термінах, а використовують сполучення слів як офіційну назву для позначення юридичного документа передачі як нерухомого, так і особистого майна. Також автор наголошує, що *last* позначає останню волю спадкодавця і відкликає (скасовує) попередні заповіти [9]. К. Снедон спростовує таке пояснення і зазначає, що назва з трьох слів утворена радше для милозвучності і є однією з характеристик жанру заповіту [5, с. 695]. Автор додає, що до 1500-х років ці слова сполучали в назві заповіту по-різному: *testament and will, testament and last will* і навіть *testament and latter will*. Трактат про заповіти Г. Свінбуна, який опубліковано у 1743 році, має назву «*A treatise of Testaments and Last Wills*» [6]. Лише назва *Last Will and Testament* збереглась і використовується дотепер. Проте всі акти англійського парламенту історично і тепер послуговуються терміном *will*. Атрибут *last* вказує на важливість документа, а не на те, що заповіт є остаточним. Поки заповідач живий, заповіт можна відкликати або змінити, тому невідомо, котрий заповіт є останнім. Не можна погодитись із К. Снедом у питанні милозвучності, оскільки назва належить до біномних конструкцій, які часто зустрічаються в мові права. Такі конструкції представлено послідовністю двох слів чи словосполучень, які належать до однієї граматичної категорії, мають семантичну спорідненість та з'єднані сполучниками *and* чи *or*. М. Густафсон поділяє такі конструкції на синонімічні (*last will and testament*), антонімічні (*in person or by proxy*) та комплементарні (*shoot and kill*) [10, с. 133].

Н. Андрейчук поділяє ці конструкції на доповнювальні та підсилювальні і вважає, що вони є засобом втілення логічної аргументації і відображають прагматичну настанову забезпечити переконаність у точності та детальності висловлення.

Доповнювальні конструкції відображають усталене поєднання різних сутностей (*bodies and goods, credit and profit, form and effect*) та зустрічаються нечасто. Підсилювальні конструкції зустрічаються значно частіше і поєднують близькі або рівноцінні сутності (*authority and power, good and loving, true and faithful*) [11, с. 263].

Таким чином, *will and testament* є підсилювальною бінарною конструкцією, яка притаманна для цього типу юридичних документів, і в сучасній правовій англійській мові слугує як назва заповіту.

Сучасні англомовні юридичні словники фіксують окремо терміни *will* і *testament*. Усі визначення терміна *will* мають такі спільні семантичні компоненти: 1) документ; 2) передавання майна; 4) передавання після смерті заповідача [13; 14; 15]. Термін *testament* визначають як синонім *will*, або подають аналогічне визначення аналогічне до останнього. Історична відмінність термінів *will* (для позначення нерухомого майна) та *testament* (для позначення особистого майна) стерлася [15, с. 1358]. Таким чином, сьогодні ці терміни є синонімічними.

Етимологічний словник української мови подає термін *заповіт* як результат контимінації форм *завім* і *заповідь* [16, с. 236]. *Завім* (болг. *завет*, бр. *завешчаць* «заповідати», др. *завѣтъ*, ч. *zavět*, слц. *zavet*, м. схв. *завет*, стсл. *завѣтъ*. *Zavěť*) утворене від дієслова *zavetiti* «заповідати», що означало первісно «загородити вітами» призначувану комусь ділянку землі [16, с. 219].

Дієслово *заповідати* (р. *заповедать*, бр. *заповедваць*, *заповедзь*, др. *заповѣдати*, *заповѣдь*, п. *zapowiadać*, *zapowiedź*, ч. *zapovidati* «забороняти», *zapověd'* «заборона», слц. *zapovedat'sa* «заректися», вл. *zapovědzić* «заповідати», *zapovědž*, нл. *zapowedowaś*, *zapowedane*, болг. *заповедам* «наказати, звеліти», *заповед* «наказ, розпорядження», м. *заповеда* «наказувати, розпоряджатися», *заповед* «наказ, розпорядження», схв. *заповедати*, *заповед*, слн. *zapovedati* «наказати, наказувати», *zapovedovati* «наказувати, командувати», *zapoved* «наказ, заповідь», стсл. *заповѣдати*, *заповѣдь*. *Zapovědati*) є префіксальним утворенням від *povědati* «повідати, розповісти», яке є пов'язане з *vědati* «знати» [16, с. 236].

Термін *завім* не вживається в сучасній українській мові поза Біблійним контекстом. Богослови тлумачать тріаду *завім* – союз – *заповіт* шляхом аналізу грецького терміну *διαθήκη*, який вживали в Септуагінті для перекладу єврейського *berith*, що означає «угоду» або «союз», чи в політичному значенні, чи навіть у подружньому, а найчастіше — «угоду-союз» між Богом і його народом. Розглядалося й друге значення «заповіту» – остання воля. Латинська Вульгата в першому значенні («угода-союз») переважно вживала слово *foedus* (а також *pactus*), а в другому («заповіт») – *testamentum*. У латинських євангельських текстах про Тайну Вечерю вживається термін (*novum testamentum*), що вказує на те, що Христові слова та дії є останніми (перед смертю), а не початковими (для Нового Союзу), і тому, можливо, для латинського Заходу Новий Союз став Новим Заповітом. Церковнослов'янський переклад уживав слово *завім* в обох значеннях. У цілості Святого Письма значення «завім» як угода між Богом і його народом істотно переважає над значенням «останньої волі», для слов'янського Сходу. Хоч нині в українській мові слово *завім* не вживається, як уже зазначалося, поза біблійним контекстом, проте якщо в перекладі *διαθήκη* вживати його як синонім союзу, воно буде відтворювати грецький термін адекватніше, ніж *заповіт*, слово, яке в українській мові ніколи не мало значення «союзу» [17, с. 28.].

Академічний тлумачний словник української мови подає таке визначення заповіту: 1) офіційний документ, який містить розпорядження певної особи щодо її майна на випадок смерті; передсмертна воля; 2) настанова, наказ, дані послідовникам або нащадкам; те, що увійшло в традицію, встановилося з давніх часів; 3) те саме, що заповідь [18, с. 269]. Варто зазначити, що *заповідь* відповідно до словника має такі значення: 1) біблійний або євангельський вислів-наказ, вислів-повчання морально-побутового характеру; 2) суворе правило поведінки, неухильний обов'язок [18, с. 269]. У цьому ж словнику зазначено, що застарілою назвою заповіту про спадщину є *духівниця* [19, с. 444]. Термін тестамент реєструється як застарілий термін на позначення документа про дарування майна [20, с. 102]. Юридичний словник трактує заповіт як особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті [12].

В українській лінгвокультурі заповіт є не лише юридичним терміном, а має набагато глибше духовне значення. Українському народові притаманні так звані духовні заповіді. Такі заповіді є позачасовими. До прикладу, заповіді львівських міщан 17 – 18 століть розпочинаються з інвокації (апелювання до Божого імені). Заповіт О. Адамович (1688 р.) розпочинається такою інвокацією: «Во имя святой, живоначальной и неразделимой Троицы Отца и Сына и Святого Духа, аминь» [21; 23, с. 65]. Духівниця Ю. Александровича (1711 р.) починалась іншою інвокацією: «Во имя Отца и Сына и Святого Духа, да будут в вечной памяти. Аминь» [22; 23, с. 65]. Невелика кількість англійських заповітів містять також духовну частину, де тестатор заповідає свою душу Богові. Наприклад: *First icommend my soul into the hands of Almighty God* (Christopher Williamson, 1839) [24]. Духовні заповіді невіддільні від існуючих в конкретній культурі цінностей, навіть є «засобом збереження культурних надбань» [25, с. 62; 26; 27]. До духових заповітів належать заповіді митрополита Фотія, В. Мономаха, Т. Шевченка, Г. Сковороди, політичний заповіт В. Винниченка та ін.

У культурній спадщині українського народу особливе місце посідає «Заповіт» Г. Шевченка, який зосереджений на долі поневоленої України та її багатотраждального народу. Твір має історичне значення і уособлює мрію нашого народу про нове, гармонійне суспільство [28, с. 11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Дослідження показує, що термін на позначення заповіту в українській та англійській мовах має ряд спільних ознак.

По-перше, в обох мовах він має дві сфери застосування: в юриспруденції та у богослов'ї. В юриспруденції його використовують як назву документа для передачі майна після смерті заповідача. Як богословський термін він вживається у назві частин Біблії (Новий Завіт – New Testament та Старий Завіт – Old Testament). По друге, англійський термін *will* та український заповіт несуть семантичну ознаку волі, того, що хоче заповідач. До відмінних ознак у семантиці досліджуваних термінів зараховуємо наявність в українському терміні «духовної» складової частини.

Література:

1. Wills Act 1837 [Електонний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nzlii.org/nz/legis/consol_act/wal1837121.pdf.
2. New Testament. Encyclopedia Britannica [Електонний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.britannica.com/topic/New-Testament>.
3. Old Testament. Encyclopedia Britannica [Електонний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.britannica.com/topic/Old-Testament>.
4. Will. Encyclopedia Britannica [Електонний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.britannica.com/topic/will-law>.
5. Sneddon K.J. In the of God, Amen: language in the Last Will and Testament / Karen J. Sneddon // *Quinnipiac Law review*, 2011. – Vol. 29. – P. 665.
6. Swinburne H. A treatise of Testaments and Last Wills compiled out of the laws, ecclesiastical, civil and canon / Henry Swinburne, James Wake. – W. Clarke and Sons, 1803. – 1236 p.
7. Online Etymology Dictionary [Електонний ресурс]. – Режим доступу : www.etymonline.com/index.php?term.
8. A New English Dictionary on Historical Principles [Електронний ресурс] / James A.H. Murray, Henry Bradley, William A. Craigie and C. T. Onions // The Online Books Page. – Режим доступу : <http://www.onlinebooks.library.upenn.edu>.
9. Ferland C. What is the meaning of Last Will and Testament? – [Електонний ресурс] / Currie Ferland. – Режим доступу : <http://info.legalzoom.com/meaning-last-testament-3948.html>.
10. Gustafson M. The syntactic features of binominal expressions in Legal English / Maria Gustafson // *An Interdisciplinary Journal of Language, Discourse and Communication Studies*. – Vol. 4, Issue 1-3. – 1984. – P. 124–142.
11. Андрейчук Н.І. Життєвий світ англійця кінця XV- початку XVII століть у вимірі інституційного дискурсу (лінгвосоціотичний аналіз дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Надія Іванівна Андрейчук. – Одеса, 2013. – 396 с.
12. Юридичний словник 2017 [Електронний ресурс]. –
13. Режим доступу : <http://www.kodeksy.com.ua>.
14. Collins dictionary of law / William J. Stewart, 3d edition – Glasgow : Collins, 2006. – 474 p.
15. Merriam-Webster's Dictionary of Law 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com>.
16. A dictionary of American and English Law with definitions of the technical terms of the common and civil law / Stewart Rapalje and Robert L. Lawrence, 3d edition. – Union, New Jersey, 2002.
17. Етимологічний словник української мови. Том другий (В семи томах) видавництво «Наукова думка», Київ 1985. – 570 с.
18. Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів [Ред. Михайло Петрович]. – Львів : Інститут богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету, 2015. – 130 с.
19. Словник української мови в 11 томах // АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 3. – С. 269.
20. Словник української мови в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2. – С. 444.
21. Словник української мови в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 10. – С. 102.
22. ЦДІАУ, ф. 133, оп. 1, спр.108, 4 арк.
23. ЦДІАУ, ф. 133, оп. 1, спр.329, 2 арк.
24. Тригуб О. Тестаменти як джерело з історії земельних володінь чернігівського борисоглібського монастиря / О. Тригуб // *Сіверянський літопис*. – С. 64. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39470/09-Trygub.pdf.
25. The National Archive [Електонний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nationalarchives.gov.uk>.
26. Суровцева І.Ю. Відбиття культурних цінностей в духовному заповіті / І.Ю. Суровцева // *Socioprostir: the interdisciplinary collection of scientific works on sociology and social works*, № 1 (2) '11, Харків, 2011. – С. 60.
27. Вінниченко О.В. Засвідчення і свідки шляхетських тестаментів першої половини XVIII ст. (за матеріалами Львівського громадського суду) / О.В. Вінниченко // *Український історичний журнал*, № 5, Київ, 2008. – С. 68.
28. Кочеркевич Я.О. Побожні формули у заповітах міщан м. Львова другої половини XVI-XVII століть: дипломатичний аналіз / Я.О. Кочеркевич // *Архіви України*. – 2010. – № 5. – С. 45.
29. Тарас Шевченко «Заповіт» мовами народів світу / за ред. А.О. Білецького. – Видавництво «Наукова думка», Київ, 1989. – 246 с.

Анотація

**О. КУЛИНА. ЗАПОВІТ: ЗНАЧЕННЯ ТА ЕТИМОЛОГІЯ ТЕРМІНА
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ**

Стаття присвячена дослідженню походження назви юридичного документа заповіту, який є особистим розпорядженням фізичної особи на випадок смерті. Зокрема, в статті розглянуто етимологію слів will та testament в англійській мові, визначено значення додатку last у назві та зроблено зіставний аналіз терміна в англійській та українській мовах.

Ключові слова: заповіт, термін, етимологія, порівняльний аналіз.

Аннотация

**О. КУЛЫНА. ЗАВЕЩАНИЕ: ЗНАЧЕНИЕ И ЭТИМОЛОГИЯ ТЕРМИНА
В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ**

В статье рассматривается происхождение названия юридического документа, который представляет собой личное распоряжение физического лица на случай его / ее смерти. Анализируется этимология слов will и testament в английском языке, а также этимология слова заповіт в украинском языке. Представлены результаты сравнительного анализа этих терминов в английском и украинском языках.

Ключевые слова: завещание, термин, этимология, сравнительный анализ.

Summary

**O. KULYNA. LAST WILL AND TESTAMENT: MEANING AND ETYMOLOGY
IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

The article deals with the origin of the term used to denote is a legal document by which an owner of property disposes of his / her assets in the event of his/her death. The etymology of terms Will and Testament in the English language and the term заповіт in Ukrainian is analyzed and the results of contrastive analysis of these terms are presented.

Key words: will, testament, Last Will and Testament, term, etymology, comparative analysis.